

INSTITUTUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989

Anamaria SIMA

**Vârstele *omului nou*.
Viața cotidiană în ultimul deceniu
al regimului comunist
din România**

INSTITUTUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989

Anamaria SIMA

Vârstele omului nou.
Viața cotidiană în ultimul deceniu
al regimului comunist
din România

IRRD '89
2019

Referenți științifici:
Dr. Călin Hentea
Dr. Alexandru Purcăruș

Copertă și tehnoredactare: Alina Vlăsceanu
Redactor: Sorin Staicu

Surse foto copertă și interior: internet

© 2019, Editura IRRD 1989, București
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate
IRRD 1989

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SIMA, ANAMARIA

**Vârstele omului nou : viața cotidiană în ultimul deceniu al regimului
comunist din România / Anamaria Sima. - București : Editura Institutului
Revoluției Române din Decembrie 1989, 2019**

ISBN 978-606-8684-30-7

329
94

CUPRINS

Călin Hentea – <i>Prefață</i>	9
<i>Utopie și nostalgie</i>	13
<i>Educația omului nou</i>	34
<i>Lupta pentru supraviețuire a omului nou</i>	79
<i>Starea de spirit a omului nou</i>	114
<i>Evadarea din cotidian a omului nou</i>	140
Anexe:	
<i>Interviuri</i> :	171
<i>DOCUMENTE – Consiliul Național pentru Studierea</i>	
<i>Arhivelor Securității – Arhiva Electronică</i>	196
<i>DOCUMENTE – Arhivele Naționale Istorice Centrale</i>	229
Bibliografie.....	250

Părinților mei, Ani și Marian

Prefață

Despre necesitatea medicamentelor anti-nostalgic-ceaușiste

Privesc adesea, dimineața, în metrou, tineri până în 30-40 de ani, îmbrăcați cochet, modern, citind o carte sau butonând hipnotic un smart-phone, poate după știrile zilei, poate după noutățile de pe Facebook, poate la un joc, și mă întreb: Oare câți dintre toți aceștia știu sau își pot imagina cum era viața în metrou, dimineața sau seara, în anii de dinainte de a se naște ei? Cred că puțini, mult prea puțini sunt interesați să afle și au, cât de cât, în minte, o reprezentare mai apropiată de realitatea vieții cotidiene a românilor din ultimul deceniu al „Epocii de aur”. La televizor, atunci când se vorbește despre anii '80 sunt arătate îndeobște imagini cu Ceaușescu & Co. Rar, mult prea rar, pe micul ecran apar secvențe similare fotografiilor document ale arhitectului Andrei Pandelescu – poate cele mai elocvente mărturii-document ale anilor '80 în România ceaușistă.

În acei ani am fost, pe rând student politehnist la zi, inginer stagiar în trei schimburi într-o uzină bucureșteană periferică, ofițer MApN – cercetător științific și, nu în ultimul rând, membru de partid și sculptor amator (vezi interviul din anexă). Cu alte cuvinte, fac parte dintre cei ce au trăit, pe viu, la vârstă adultă, într-unul din straturile sociale mai puțin năpăstuite ale „Epocii de Aur”. Anamaria Sima, născută în 1987 – anul revoltei muncitorești anticomuniste de la Brașov – este mult prea tânără să fi putut avea experiența directă a acelor ani atât de mizerabili, încât nici nu ne dădeam prea bine seama de umilințele și degradarea zilnică la care eram supuși. Această poziție îi asigură tinerei cercetătoare detașarea și obiectivitatea necesare pentru disecarea unui timp românesc față de care cei mai mulți dintre noi păstrăm percepții subiective, inevitabil viciate de experiența personală, înverșunări și încrâncenări ideologice sau, dimpotrivă, pătimișe nostalgii naționalist-ceaușiste sau chiar comunistoide.

Istoriografia românească, parcă mereu asaltată de datorii sfinte, interese supreme și obiective strategice de importanță națională sau încorsetată în complexe cultural-regionale, abundă în studiul – și acesta îmbibat de ideologia predominantă din epoca respectivă – al marilor noastre figuri istorice, în

expunerea marilor noastre bătălii (cu accent pe victorii și umbră pe înfrângeri), în analiza marilor noastre evenimente (mai mereu fericite). Puține, mult prea puține volume serioase, documentate, lucide s-au scris despre viața cotidiană (cum trăiau, ce mâncau, cum și ce munceau, cum se iubeau, ce ziceau...) a locuitorilor acestui pământ, fie că aceștia au fost moldoveni, munteni, ardeleni, dobrogeni, bănațeni, olteni, basarabeni etc. Din vemurile mai apropiate sau mai îndepărtate, atât cât pot lămuri documentele de arhivă. De exemplu, Constanța Vintilă Ghițulescu ne-a dat o imagine convingătoare asupra moravurilor și practicilor **sociale** din țările române de la cumpăna secolelor XVIII și XIX. Constantin Bărbulescu ne-a curățat de percepțiile poporaniste și idilice asupra vieții de la țară, descriindu-l pe țăranul român din a doua jumătate a secolului al XIX (adică din preajma Răscoalei țărănești din 1907), așa cum a fost. În fine, memoriile lui Constantin Argetoianu, dar și ale unor militari sau politicieni, mai mult sau mai puțin celebri, ne-au vindecat de orice iluzie privind viața politică, dar și cea din tranșeele sau din cabinetele ante-belice. Iar ceea ce am citit în toate aceste cărți nu este deloc confortabil, fisurează adânc discursul patriotard-naționalist și, mai ales, explică în bună măsură neputințele vieții actuale ale românilor euro-atlantici. Mă îndoiesc că tinerii din metroul de dimineață cu ochii lipiți în smartphone au citit sau au aflat despre toate aceste mărturii referitoare la strămoșii lor. De altfel, piața de carte din țara noastră este dintre cele mai mici din Europa, fiind mult sub cea din Ungaria, de exemplu, care are o populație pe jumătate față de cea din România. Cu alte cuvinte, românul din ultimele decenii nu prea mai citește și în general stă cam prost la nivelul general de educație (procente alarmante de analfabetism funcțional chiar și la tineri) și cultură (lipsă de educație și informație civică și politică), cu puținele excepții de rigoare, desigur.

Așa cum o dovedește bibliografia cărții semnate de Anamaria Sima, au fost publicate, mai ales după 2010, numeroase mărturii directe, elemente de istorie orală, documente din arhivele Securității care reflectă, în parte, viața cotidiană a românilor din anii '80. Meritul și originalitatea cărții Aneimaria Sima este tocmai acela de a fi asamblat într-o construcție unitară, într-un peisaj uman coerent și convingător toate aceste fragmente despre viața noastră, a românilor de dinainte de 1989, o bucată însemnată din viața colectivă de atunci, despre care mulți am uitat sau ne reamintim selectiv, în baza unor resorturi afective. Așadar, cartea nu cuprinde revelații halucinante, lipsesc dezvăluirile senzaționaliste, nu țintește la nume răsunătoare din epocă. Această carte cinstită și muncită cu har și dăruire este despre românul simplu, românul de pe stradă, de la coada la benzină sau la ouă, despre românul din apartamentul întunecat, cu calorifere reci și cu apă încălzită la reșou sau pe aragaz, despre românul exasperat de cele două ore toxice de emisie zilnică a televiziunii naționale, despre tot ceea

ce nu ne este deloc comod să recunoaștem că am trăit nu demult, oricât de tare ne-a dezamăgit ceea ce a urmat sau oricât ne revoltă ceea ce trăim acum. Măcar pe unii...

Construcții literar-documentare la fel de pertinent cuprinzătoare privind caracteristicile și atmosfera dominantă a „Epocii de Aur”, am mai regăsit doar în romanele post-decembriste. Exemplul cel mai pregnant care-mi vine în minte este volumul Gabrielei Adameșteanu, *Provizorat*, apărut în 2010, care, cu toate că se referă la o anumită parte a stratului funcționăresc din elita cultural-literară, surprinde, cu precizie și fără concesii, detaliile semnificative ale vieții cotidiene a bucureștenilor din anii '80.

Multe din amănuntele vieții cotidiene din anii '80, perioada pe care o blamăm astăzi cu atâta detașare, reflectă adevăruri care continuă să reprezinte, din nefericire, realități curente ale prezentului, precum problemele din educație, transporturi, sănătate, igienă publică sau mentalități, atitudini și comportamente individuale sau/și colective. Cine dorește, este dispus sau are libertatea interioară necesară, poate să stabilească legăturile corespunzătoare între vremurile și practicile de atunci, față de cele din prezent, făcând abstracție de decorul reclamelor multicolore, a ubicuității internetului, a circulației libere în lume și a exprimărilor lipsite de orice cenzură (sau frică) a românilor. Pentru că budele din fundul curților țărănești, precum și cele din prea multe școli din provincie au rămas aceleași ca în urmă cu 30-40 de ani, pentru că mizeria dincolo de poleiala termopanelor din majoritatea spitalelor e tot cam aceeași, propaganda e la fel de intensă ca pe timpul lui Ceaușescu, dar mult mai sofisticată și mai încrâncenată, discrepanțele sociale sunt mai evidente și mai dureroase ca oricând, iar lipsa de educație și cultură răzbate din ulițele desfundate ale satelor și caselor ridicate din banii căpșunarilor, până pe culoarele mochetate ale celor mai înalte niveluri politico-administrative și gazetărești. Ce-i drept, după 1990, au apărut, pentru a ne lua ochii și a ne devia gândurile, valuri de telenovele, supermarket-uri și apoi mall-uri, având o clientelă provenind mai ales din firava middle-class formată îndeosebi în marile orașe. Marea majoritate a românilor din România cea profundă și săracă nu-și poate permite cumpărături decât din magazinele de second-hand și din piețele ad-hoc de pe trotuarul din fața blocurilor. La fel și librăriile post-decembriste, atâtea câte au mai supraviețuit: ele sunt pline astăzi cu cele mai fabuloase și diverse cărți, de toate genurile, ce au înlocuit obsedantele opere ale „Tovarășului”, ce ocupau toată vitrina. În schimb, oferta de divertisment facil, adesea imbecilizant, a televiziunilor (nu două-trei ore ca înainte sau câte un film prins, cu antene improvizate, de la bulgari, unguri, sârbi, sau chiar moldoveni sovietici) a anulat aproape în întregime efortul plăcut al lecturii, de care o populație având un nivel scăzut de cultură și educație (vezi procentele de analfabetism, nu doar funcțional, dar și cel total) nu este capabilă.

De ce această carte poate fi administrată spre lectură ca medicament pentru vindecare de nostalgia ceaușistă? Pentru că fiecare mărturie, fiecare informație, fiecare argument cules și pus în pagină de Anamaria Sima neutralizează o amintire deformată, o falsă percepție, o prejudecată înțepenită despre cum trăia cu adevărat românul de rând în România ceaușistă. Promiscuitatea, absurdul, minciuna ubicuă asociată cu schizofrenia socială, mizeria și frustrarea în care am fost nevoiți să supraviețuim sunt devoalate la rece, dar fără nicio reticență, întru spulberarea oricăror iluzii sau năluciri comunistoid-naționaliste. Pentru aceasta, Anamaria Sima își păstrează demonstrațiile la nivelul străzii, urmărește cotidianul cetățeanului simplu, obișnuit și anonim, evitând prețiozitatea emfatică a comentariilor geopolitice, pe care oamenii, în fond, obișnuiesc să le ignore, atunci, ca și acum, făcându-se că le ascultă, doar pentru a nu părea obtuzi. Chiar și banalele cărți poștale folosite ca ilustrații, care la vremea respectivă au fost editate în scop propagandistic, așezate acum la locul potrivit în text, contribuie cu o mărturie iconografică în plus, asigurând un spor de autenticitate. Sunt astfel demolate false mituri ce au fost induse la vremea respectivă de formidabilul aparat de propagandă comunist și perpetuate apoi, cu o perfidă subtilitate, de regimurile ajunse la putere după 1990. Unul dintre acestea era acela că „toată lumea avea servici (sic!)”; altul era că „pe vremea aceea se făcea carte serioasă”, sau că „deși magazinele erau goale, frigiderele erau pline și aveam de toate”. La fel de iluzorie este și aserțiunea – tot de natură nostalgic-ceaușistă – că pe vremea lui Ceaușescu „se citea mai mult decât în prezent”. Adevărat este doar faptul că tirajele mult mai puținelor titluri aprobate de partid prin Consiliul Culturii și Educației Socialiste spre a fi publicate erau gigantice în comparație cu cele actuale, dar aceasta nu înseamnă că ele erau și cumpărate/citite, excepție notabilă făcând volumele semnate de un Marin Preda, Adrian Păunescu, Mircea Dinescu, Augustin Buzura, Ana Blandiana sau... Rodica Ojog Brașoveanu. Multe cărți erau returnate pentru topit, în condițiile unei piețe editoriale în totalitate bugetate, deci fără profit, dar cu pierderi ignorate.

Desigur, multe ar mai fi putut fi cuprinse în paginile acestei cărți curative și atât de necesare unei societăți încă buimace, după ce a fost inoculată cu atâția viruși mentali și afectivi, și contra cărora nu a fost capabilă să genereze anticorpi. O astfel de carte, la fel ca și cele apărute înainte sau cele care vor urma, în tiraje, sper, din ce în ce mai mari pentru a fi diseminate, vândute și citite, poate reprezenta un antibiotic socio-afectiv puternic pentru cei ce și-l administrază prin lectură și de care avem atâta nevoie în zilele tulburi ce ne sunt date a le trăi.

Dr. Călin HENTEA

Utopie și nostalgie

În remarcabila sa lucrare *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, François Furet scria: „La ceasul dezagregării sale, Imperiul sovietic prezintă o particularitate rară: aceea de a fi fost o superputere fără să fi încarnat o civilizație. E drept că a grupat în jurul său acoliți, clienți și colonii, că și-a creat un arsenal militar și a dus o politică externă la nivel mondial. A avut toate atributele puterii mondiale prin care a impus respect adversarului, ca să nu mai vorbim de atributele mesianismului politic prin care și-a câștigat venerația partizanilor săi. **Cu toate acestea, destrămarea sa rapidă nu lasă nimic în picioare: nici principii, nici coduri, nici instituții nici măcar o istorie**”¹ (subl. n.).

Oare așa să fie? Rezultatele unui sondaj realizat de către Institutul Român pentru Evaluare și Strategie în vara anului 2010 arată că experimentul comunist a lăsat în urmă nostalgie, idiosincrazii, prejudecăți și o percepție pozitivă asupra sa în rândul populației. Drept dovadă, 57% dintre români considerau că înainte de 1989 era mai bine, în vreme ce doar 21% opiniau că era mai rău; 15% din populație considera că e la fel, în timp ce 5% declara că nu știe. În privința condițiilor de trai, conaționali noștri au răspuns într-un procent de 63% că oamenii au trăit mai bine înainte de 1989. Frapant este că numai 23% considerau că nu au trăit mai bine. În fine, 9% din respondenți au răspuns că populația trăia la fel înainte de 1989. O imagine pozitivă în mentalul colectiv o avea și Nicolae Ceaușescu: 49,5% dintre respondenți declarau că el a fost un bun conducător, iar 15,2 % l-au considerat a fi un conducător rău. De remarcat este că aproape jumătate dintre persoanele care aveau între 51 și 65 de ani, deci care și-au trăit cei mai frumoși ani în „Epoca de Aur”, l-au perceput pe fostul dictator ca fiind un conducător bun².

Salt în timp: decembrie 2018! La 29 de ani de la Revoluție un sondaj realizat de către Institutul de Studii Sociale (ISOGEP) scoate la iveală faptul că 64,3% dintre români au o părere bună despre Nicolae Ceaușescu, în vreme ce 31,7% au o părere proastă. Realizatorii studiului au precizat că „unul din cinci

¹ François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, traducere Emanoil Marcu, Vlad Russo, București, Editura Humanitas, 1996, pp. 7-8.

² Institutul Român pentru Evaluare și Strategie, „Sondaj de opinie. Românii și nostalgia comunismului”, accesibil la https://media.hotnews.ro/media_server1/document-2010-07-26-7631936-0-sondajul-ires.pdf, consultat la data de 20.01.2018.

români are o părere excelentă despre Nicolae Ceaușescu. 45% dintre aceștia au mai puțin de 49 de ani (adică provin din generațiile care aveau sub 29 de ani în decembrie 1989). La polul opus, doar unul din paisprezece români are o părere mai mult decât proastă despre N. Ceaușescu”³.

Demersul de față a avut ca punct de plecare tocmai nedumerirea în fața unor astfel de sondaje. Ne-am pus câteva întrebări firești. Cum se explică aceste rezultate? Oare se trăia, într-adevăr, bine în comunism? A fost Nicolae Ceaușescu un conducător bun? Evident că lucrurile trebuie nuanțate de la început, iar în această ecuație este necesar să avem în vedere și ce s-a întâmplat după căderea regimului comunist. Pentru foarte mulți dintre români perioada postcomunistă a fost una profund nemulțumitoare: industria s-a restructurat, mulți și-au pierdut locurile de muncă, alții au fost nevoiți să emigreze. După cum remarca cercetătoarea Magdalena Reksć, autoarea unui studiu remarcabil referitor la nostalgia pentru comunism, transformarea sistemului politic nu a fost congruentă cu creșterea materială sau a statutului social, iar costurile schimbărilor, pentru mulți oameni, au fost foarte mari. În mod paradoxal, perioada capitalistă a produs mai mulți comuniști decât sistemul însuși. Fosta clasă muncitoare – odată lăudată, acum adesea umilită – este cea mai expusă resentimentelor⁴. Idealizarea trecutului devine astfel un refuz al prezentului. Neobișnuiți cu imprezibilitatea unei societăți aflată într-o continuă mișcare, așa-zisa stabilitate a regimului comunist le-a devenit multora dezirabilă. În acest context ne vine în memorie o scenă din filmul „Închisoarea îngerilor” (1994), în care un deținut este eliberat după foarte mulți ani de detenție. Ajuns în afara zidurilor închisorii, libertatea atât de mult dorită, până la momentul respectiv, devine pentru el o povară. Se dezobișnuise să nu aibă un program stabilit de alții și să decidă în nume propriu ce trebuia să facă, fără a primi niște ordine de sus. Prin urmare, copleșit de zbuciumul vieții cotidiene, s-a sinucis.

La o scală mai mică, firește, scena aceasta reflectă situația unora dintre nostalgicii comunismului, care au ieșit din închisoarea în care au stat captivi vreme de 41 de ani și în care liberul arbitru le-a fost suprimat, iar ordinul a primat în fața alegerii. Nu trebuie să uităm că persoanele născute după 1948 nu au avut niciun termen de comparație, întrucât au deschis ochii într-o societate

³ Radu Eremia, „Sondaj. Topul președinților României, după simpatia populară. Ce părere au românii despre foștii șefi de stat”, în *Adevărul*, 26 decembrie 2018, accesibil la https://adevarul.ro/news/politica/sondaj-topul-presedintilor-romaniei-simpatia-populara-parere-romanii-despre-fostii-presedinti-1_5c235362df52022f75ea9704/index.html, consultat la data de 27 decembrie 2018.

⁴ Magdalena Reksć, „Nostalgia for Communism in the Collective Imaginations”, în *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 183, Mai 2015, p. 106.

închisă și nu au cunoscut niciodată ce înseamnă cu adevărat libertatea. De asemenea, acești nostalgici ai perioadei de dinaintea de 1989 nu regretă regimul în ansamblul său. Ne îndoim că există oameni care regretă cozile, penuria de alimente, umilințele zilnice, programul redus la electricitate și apă, frigul din case sau politica pronatalistă. Așa cum spuneam, regretul lor este față de acea stabilitate care, în realitate, în anii '80 nu a existat. Viața devenise mai mult decât imprezvizibilă, după cum vom arăta în cele ce urmează. În „Epoca de Aur”, populația nu beneficia în mod constant de alimentele de bază: mersul la cumpărături nu însemna neapărat și achiziționarea vreunui produs. Au fost multe cazuri în care, după o zi de alergat de la o coadă la alta, oamenii s-au întors acasă cu plasele goale. De asemenea, membrii clasei muncitoare atât de ovaționați în textele propagandistice, nu știau la sfârșitul lunii cât la sută din salariu urmau să primească, după ce regimul a avut grijă să adopte tot soiul de decrete aberante. Foarte mulți dintre nostalgici susțin superioritatea regimului comunist, dând ca exemplu stabilitatea locului de muncă, dar uită că tot în anii '80 au apărut disponibilizările și trimiterile în concediu fără plată, ca urmare a faptului că întreprinderile nu mai funcționau la capacitate normală. Nu avem intenția de a face un rechizitoriu al regimului comunist din România. Evident au existat și lucruri bune care s-au petrecut în respectiva perioadă, însă după cum sublinia Vlad Georgescu, „la capătul a 40 de ani de comunism în România, trăsăturile negative le covârșesc în chip evident pe cele care ar putea fi eventual considerate drept pozitive; cu toate acestea, nicio epocă nu a avut doar părți rele chiar și în vremea migrațiilor sau cea fanariotă au adus cu ele și lucruri pozitive. Funcțiile organismului social pot fi încetinite, pervertite, dar niciodată cu desăvârșire blocate, indiferent de regimul politic”⁵.

Tot pentru a explica rezultatele sondajelor nu ar trebui să uităm că o parte dintre respondenții lor au fost tineri în anii '80 și poate că nu regretă atât regimul comunist, cât propria lor tinerețe. Referitor la acest subiect, președintele Klaus Iohannis remarcă într-un interviu acordat în cadrul evenimentului de inaugurare a Spațiului 80east (optzeci) – „Acasă în comunism” – un laborator interactiv de educație civică despre comunism, că tinerețea, indiferent de regim, are frumusețea sa, iar în acest punct există atât asemănări, cât și deosebiri între tinerii de azi și cei din perioada comunistă: „Ca titlu general, tinerețea întotdeauna a fost frumoasă, și a mea, și a voastră, și a părinților voștri, și a bunicilor voștri, dar preocupările sunt, cu siguranță, unele identice și unele foarte diferite. Noi ne-am dorit să mergem la școală, să învățăm ca să ajungem

⁵ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 254.

ceva în viață; cred că același lucru îl doriți și voi. Noi ne-am dorit să fim împreună cu prietenii ca să ne simțim bine și să discutăm lucrurile care ne preocupă; cred că voi vă doriți aceleași lucruri. Noi ne-am dorit să facem un pas înspre viitor față de părinți și cred că și voi vă doriți același lucru”⁶. Tot în acest registru, președintele Iohannis sublinia un fapt comun celor care au trăit în anii comunismului, și anume că tocmai absența bunurilor materiale, a libertății de a alege în privința propriei cariere, nevoia de informație nealterată, l-au determinat să discute cu apropiații săi despre lucruri mult mai profunde, care în prezent nu mai fac subiectul interacțiunii umane: „În mod cu totul ciudat, aceste privațiuni nu ne-au făcut să discutăm despre lucruri banale, ci ne-au făcut să discutăm despre lucruri importante, asta începând de la libertate, la literatură, de la felul în care evoluează știința, până la cum am putea să ajungem și noi o țară de oameni normali. Toate aceste lucruri ne-au preocupat și cum nu aveam foarte multe surse gratuite de distracție, tip televizorul, rețele sociale și așa mai departe, am petrecut foarte, foarte mult discutând între noi, ceea ce astăzi pare mai degrabă o excepție. Deci lucruri și bune, și rele, acesta a fost mixul în care am crescut eu, de exemplu”⁷.

Bunăstarea și fericirea cetățenilor – „misiunea” asumată a regimului comunist

Poveștile edulcorante cu privire la binefacerile comunismului au fost transmise de către cei care au trăit atunci persoanelor care au fost prea mici pentru a le cunoaște, ori s-au născut după 1989. De câte ori nu am auzit vorbele acestea, spuse cu patos: „Era mai bine pe vremea lui *Ceașcă!* Aveam casă, serviciu, salariu. Ne dădea statu’ totul”. Astfel de mentalități au rădăcini adânci, iar o scurtă analiză devine necesară. Propaganda comunistă pretindea că regimul își asuma programatic să asigure bunăstarea, că Partidul știa ce e mai bine pentru oameni, singura lor sarcină fiind aceea de a-i rămâne credincioși (obedienți). Ce însemna însă acest „ce e mai bine pentru individ”? De pildă, regimul pretindea că știe care este rația alimentară de care fiecare persoană are nevoie, cât timp trebuie să se uite la televizor, ce carte poate să citească, fără ca aceasta să-i inoculeze idei neortodoxe, ce muzică o ajută să se relaxeze.

⁶ Administrația Prezidențială, *Intervențiile Președintelui României, domnul Klaus Iohannis, susținute în cadrul evenimentului de inaugurare a Spațiului 80east (optzecist) – „Acasă în comunism”*, 11 februarie 2019, accesibil la <http://www.presidency.ro/ro/media/discursuri/participare-la-evenimentul-de-inaugurare-a-spatiului-80east-optzecist-acasa-in-comunism-un-laborator-interactiv-de-educatie-civica-despre-trecutul-comunist>, consultat la data de 12 februarie 2019.

⁷ *Ibidem*.

Astfel, **oamenii nu mai aveau liberul arbitru**, pentru că partidul decidea în numele lor: locul de muncă, orașul în care trebuiau să locuiască, apartamentul pe care puteau să-l primească, uneori chiar persoana cu care era dezirabil să se căsătorească sau câți copii să aibă pentru a contribui la „propășirea patriei”.

Timpul individului se afla tot în proprietatea regimului. Absența informațiilor elementare în privința unor activități de rutină făcea ca folosirea „rațională” a timpului să fie o aspirație imposibil de îndeplinit de către omul simplu: „Neștiind când vine autobuzul, când vor avea mașinile permisiunea să circule din nou, când se va da examenul pentru specializarea medicală sau când va apărea mâncarea în magazine, trupurile erau țintuite locului, suspendate într-un vid care făcea inutile toate proiectele și planurile, cu excepția celor mai flexibile și mai spontane”⁸.

În „timpul liber” individul era trimis la „muncă voluntară” (în realitate obligatorie), participa la manifestații în care proslăvea partidul și pe „Tovarășul”, alături de „Tovarășa”, lua parte la ședințele de partid etc. Dacă nu era prins în toate aceste activități „utile” pentru împlinirea sa personală, își completa programul așteptând la cozi să vadă „ce se dă” – o expresie uzitată în epocă. Prin urmare, omul nu-și mai aparținea, nu mai dispunea de timpul său după propria voință, iar acest fapt îl făcea obosit, vulnerabil și ușor de manevrat.

Inclusiv fericirea intra în apanajul regimului. Primul paragraf din textul jurământului președintelui Republicii Socialiste România înscris în Constituție este edificator din acest punct de vedere: „Jur să slujesc cu credință patria, să acționez cu fermitate pentru apărarea independenței, suveranității și integrității țării, **pentru bunăstarea și fericirea întregului popor**, pentru edificarea socialismului și comunismului în Republica Socialistă România!”⁹ (**subl.n.**). Prin urmare, fericirea nu era o stare individuală. Regimul deținea rețeta fericirii întregului popor, iar președintele țării se angaja să lupte pentru a asigura norocul și împlinirea fiecăruia și tuturor. Ea a intrat cu forța în monopolul statului și nimeni nu mai putea spune că era nevoit să o caute, pentru că o primea „de-a gata”, atât timp cât rămânea cetățean conștiincios al patriei: „Cetățenilor nu li se cerea să-și manifeste altă credință decât cea în știința regimului de a-i governa și a-i hrăni, de a-i conduce spre «fericirea totalitară», adică spre o anumită împăcare cu propriul destin, printr-o logică a nivelului de trai complet diferită

⁸ Katherine Verdery, *Socialismul: ce a fost și ce urmează*, traducere Mihai Stroe, Iustin Codreanu, Iași, Editura Institutul European, 2003, p. 87.

⁹ Ministerul Educației Naționale, *Constituția Republicii Socialiste România. Cunoștințe despre stat și drept. Manual pentru clasa a VII-a*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1989, p. 41.

de ceea occidentală”¹⁰. După cum spunea Petre Țuțea într-o manieră plastică: „Comuniștii au vrut să ne facă fericiți cu forța: bă, să fiți fericiți, că vă ia mama dracului! Adică să mânânci bine, să bei bine, să dormi bine și la loc comanda!”¹¹. Într-un astfel de regim totalitar omnipotent și infailibil, nefericitul devenea un eretic¹². În țările capitaliste „decadente”, fericirea nu intra în apanajul statului, ci era un drept al individului pe care și-l exercita în conformitate cu propria voință. De pildă, în *Declarația de independență* din 1776 a Statelor Unite ale Americii se preciza clar că „toți oamenii sunt egali; ei sunt înzestrați de Creator cu anumite drepturi inalienabile; printre aceste drepturi se află viața, libertatea și căutarea fericirii”.

Și totuși, asigura regimul fericirea și bunăstarea, așa după cum pretindea? În privința fericirii putem afirma, fără a ne înșela, că ea este relativă și ține de fiecare individ în parte. Nu există un calapod universal al fericirii pe care să se plieze omul: ce îl face fericit pe x nu înseamnă automat că îi creează aceeași stare și lui y . Prin urmare, este absurd din start ca un regim să-și aroge dreptul și meritul de a feriți întregul popor.

Cât privește **bunăstarea**, o privire asupra **piramidei nevoilor a lui Maslow** ne-ar ajuta să oferim un răspuns pertinent. Nevoile cele mai puternice ale omului sunt așezate la baza piramidei trebuințelor și ele includ necesitățile fizologice precum: hrana, apa, aerul, igiena, somnul, sexul și o temperatură relativ constantă. După această succintă enumerare constatăm că în anii '80 nu erau asigurate nevoile primare ale populației. Hrana nu doar că era raționalizată, dar se găsea cu foarte mare greutate, fiind obligatoriu să stai la cozi; apa era întreruptă o bună parte a zilei, prin urmare nici igiena nu mai intra în discuție; somnul devenise pentru mulți un lux, deoarece trebuiau să se trezească de la 2:00-3:00 dimineața pentru a se așeza la cozi, iar multe femei găteau noaptea pentru că atunci era presiunea mai mare la gaze; așa cum corpul are o temperatură relativ constantă, așa era și atunci în mediul în care oamenii trăiau – iarna era frig afară, în locuințe, la serviciu, poate era și aceasta tot o constantă. Sexul, chiar și în cuplul familial, era îngădit de frica unei sarcini nedorite, dar și de lipsa apei calde. În acest context, pare imposibil să ne mai gândim la componentele superioare ale piramidei nevoilor, care includ respectul

¹⁰ Daniel Barbu, *Republica absentă*, București, Editura Nemira, 2004, p. 104.

¹¹ Petre Țuțea, *322 de vorbe memorabile ale lui Petre Țuțea*, București, Editura Humanitas, 2014, p. 29.

¹² Sergiu Bălățescu, „Condamnați la fericire sau suspect de nemulțumiți: ideologia comunistă și postcomunistă și calitatea subiectivă a vieții”, în V. Boari, A. Câmpeanu, S. Gherghina (coordonatori), *Proiectul uman comunist: de la discursul ideologic la realitățile sociale*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011, p. 170.

de sine, auto-împlinirea sau utilizarea potențialului creativ. Prin urmare, atâta timp cât regimul nu asigură nevoile de bază ale oamenilor, bunăstarea atât de des amintită în discursuri nu a fost decât propagandă deșănțată.

O persoană care a suferit un șoc emoțional sau un traumatism are tendința firească de a-și inhiba amintirile pentru a nu re trăi la nesfârșit momentul care i-a produs suferință și pentru a-și continua viața. Aceasta nu înseamnă însă că trauma a dispărut sau nu a lăsat tare, sechele sau racile. Potrivit unor psihologi, **întregul experiment comunist reprezintă o traumă la nivel individual și colectiv**, iar consecințele acestei multilări nu se topesc de la sine, de pe o zi pe alta, fiind chiar susceptibile de a fi transmise involuntar de la o generație la următoarea: „Descrierea condițiilor de viață curentă din perioada comunistă face impresia unei liste lungi de factori de risc afectând majoritatea populației. Adversitățile vieții curente din acel timp, acționând simultan, de durată, pot fi calificate ca traumatice, căci ele amenințau viața, integritatea fizică a individului, precum și a persoanelor semnificative cum ar fi părinții, copiii, și puteau declanșa răspunsuri de frică, neputință sau chiar oroare. Putem spune că societatea românească în perioada comunismului, în marea ei majoritate, era expusă unor condiții declanșatoare de manifestări de sindrom de stres acut, dar și postraumatic sau altor forme de psihopatologie de tipul depresiilor, alcoolismului, comportamentelor dependente, tulburări antisociale, de personalitate și tristețe nespecifică”¹³.

Unii autori consideră că românii nu au fost doar victime, ci și complici, extinzând această complicitate la nivelul întregii populații. Iată, în acest sens, punctul de vedere al lui Daniel Barbu: „Muncitorul care depășea planul, tânărul salariat care solicita o locuință din fondul locativ de stat, jurnalistul care făcea cronică cotidiană a victoriilor poporului pe frontul muncii libere și creatoare, ofițerul de Securitate sau de miliție, care își ascutea vigilența față de acțiunile antisocialiste și antipatriotice ale dușmanilor de clasă și ale celorlalți infractori, scriitorul ale cărui cărți, publicate în tiraj de masă, ridicau tot mai sus nivelul conștiinței socialiste, procurorul și judecătorul, care vegheau la întărirea legalității socialiste, istoricul dedicat reconstituirii luptei întregului popor pentru neatârnavare și fixării locului românilor în istoria universală, inginerul și maistrul care asigurau independența economică a țării, profesorul care forma constructorii din ce în ce mai conștienți ai unei societăți socialiste multilateral dezvoltate, activistul de partid sau sindical care consolida în fiecare zi unitatea de monolit dintre Partid și popor, pensionarul care invita tineretul

¹³ Ana Muntean, Anca Munteanu, *Violență, traumă, reziliență*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 48.

la un comportament disciplinat și respectuos, funcționarul care aplica neabătut principiile eticii și echității socialiste, cetățeanul obișnuit care tăcea în public atunci când nu era chemat să aclame geniul conducătorilor **au participat toți, cu titlu personal și ca parte a unor categorii sociale recunoscute politic și validate ideologic, la instaurarea și dănuirea unui regim de normalitate civilă, inclusivă și unanimistă, inseparabilă de politica și de politicile Partidului-stat**¹⁴ (subl. n.).

Considerăm totuși că lucrurile au nevoie de o minimă nuanțare. Au existat grade diferite de complicitate și culpă, nu credem că se poate pune semnul egal între un nomenclaturist, membru în Comitetul Central (sau fie numai în cel județean de partid, un fel de precursor al baronilor actuali) și un țăran colectivist, care poate că nici nu și-a dorit vreodată agricultura socialistă și s-a trezit deposedat de pământ și chiar de rațiunea de a fi. În al doilea rând, vinovăția presupune discernământ, chiar în termeni juridici. Însă, foarte mulți s-au născut în regimul comunist și nu au avut la îndemână un termen de comparație, nu au avut acces la cărți dezideologizate și nici măcar nu au călătorit în afara țării, pentru a cunoaște posibilitățile plenare pe care le oferă libertatea. Criticul Alex Ștefănescu este un astfel de caz, după cum el însuși mărturisește: „Mă miră faptul că am remarcat repede, pe cont propriu, încă din copilărie, nefirescul stilului de viață comunist. M-am născut în 1947, după instaurarea regimului comunist în România (de către o armată de ocupație în complicitate cu oameni din România cinici sau de un idealism infantil), nu trăisem nici măcar o zi în perioada dinainte și nu aveam un termen de comparație. (...) În Occident n-am călătorit niciodată, până în 1989. Nu aveam în minte ideea că sunt locuri în lume în care se trăiește altfel. Nici nu eram în stare să-mi imaginez că se poate trăi și altfel decât în România. Mai erau cărțile, din care aș fi putut să mă informez. Dar, când am început eu să citesc, cărțile fuseseră deja triate cu grijă de ideologii PCR. (Ideologii!... de multe ori niște incapabili, complexați; ei urau cărțile în general, nu numai cărțile care nu conveneau propagandei comuniste.) (...) Nu exista, deci, nimic care să mă facă să înțeleg că trăiesc într-o lume inversă, într-un fel de negativ al lumii adevărate. (...) Ignoranța mea în materie de situația politică în care trăiam era compactă, nu știam nici măcar că eram ignorant”¹⁵.

¹⁴ Daniel Barbu, „Critica comunismului românesc. O lectură teologico-politică”, în *Romanian Political Science Review*, vol. X, nr. 4, 2010, p. 650.

¹⁵ Alex Ștefănescu, „Vaierul din subsolul clădirii”, în *România Literară*, nr. 2/2019, accesibil la <https://romanaliterara.com/2019/02/vaierul-din-subsolul-cladirii/>, consultat la data de 7.02.2019.